

'DİNİ İNANÇ' İLE 'BİLİMSEL İNANÇ'IN BİR KARŞILAŞTIRMASI *

Raphael Demos

Çev.: Ramazan Ertürk
Yrd. Doç. Dr, Erciyes Ü. İlahiyat F.
erturk@erciyes.edu.tr

Sayın Hick, Hıristiyan inanç 'dairesi'nden söz etti. Burada iki ayrı anlam var; ki bunlardan birinde Hick'e katılıyorum, diğeri konusunda ise onun ifadelerini tehlikeli buluyorum. Hiçbir temel doktrin, ister dinî ister bilimsel (ve hatta isterse sağduyu şeklinde görülen) bir doktrin olsun, felsefî eleştiriden, Sokratesci sorgulamadan ve Descartesci şüpheden muaf veya âzâde değildir. Tanrı'nın varlığı, hür irade ve ölümsüzlük gibi konulardaki dinî inançların yanı sıra, başka kişilerin ve fiziksel dünyanın varlığı konularındaki sağduyu inançları ile bilimsel nedensellik ve bilimsel kanun kavramlarını da inceleyip sorgulamak felsefenin işi ve görevidir. Çok yakın zamana kadar tüm filozoflar, *tüm* temel inançları, üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları kendi mülkleri gibi görmüşlerdir. Nüfuz edemeyecekleri hiçbir 'daire'nin varlığını tanımamışlar, hiçbir 'geçilmez' işareti onları durdurmamış ve üzerinden atlayıp karşıya geçemedikleri hiçbir çevre duvarı veya tel örgü olmamıştır.

Ancak, 'daire' teriminin, sayın Hick'in kullanımını haklı çıkaran diğeri bir anlamı daha var. Bilim, Hıristiyanlık'tan daha az olmaksızın, öncüller veya varsayımlar olarak adlandırılabilir belli bazı inançlar ile işlemini icra eder. Yani, bu disiplinlerin ikisi de (bilim ve Hıristiyanlık) şu iki anlamda nihâi olan inançlar üzerine temellendirilirler: a)Nihâi olan bu inançlar dedüktif (tümdengelimci) yolla ispat edilemezler; b)bu inançlar duyu tecrübesi yoluyla doğrulanamazlar. Eğer 'akıl' teriminin anlamını belirleme yolunun bu iki kriterden ibaret olduğunu kabul edersek, o zaman, hem bilimin ve hem de Hıristiyan öğretisinin temel varsayımlarının mâkul gerekçeden (aklî haklılıktan) yoksun olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, bu tür nihâi inançlara, (felsefî temellendirmesi olmaksızın) inanılması gereken hususlar (*articles of faith*) denebilir.

* Çevirisini sunduğumuz bu makale, New York Üniversitesi Felsefe Enstitüsü'nün dördüncü yıllık toplantısı münasebetiyle düzenlenen sempozyumda Harvard Üniversitesi profesörlerinden Raphael Demos tarafından sunulan bir bildirdir. Bildirinin, çeviride esas aldığımız orijinal ad ve kaynağı şöyledir: "Religious Faith and Scientific Faith," *Religious Experience and Truth* içinde, ed. Sidney Hook, (N.Y.: New York Üniversitesi Yay., 1961), ss. 130-136.

Eğer, vurgulamak istediğim hususları geliştirirken başka yerlerde yazdıklarımı tekrar edersem, okuyucunun beni affedeceğini umuyor ve diliyorum. Dindarlar, seküler kişiler tarafından, 'Tanrı'nın var olduğu' önermesini delilsiz ve akli ispatı yapılmaksızın kabul etmekle suçlanmakta ve buna dayanılarak onlara dogmatik denilmektedir. Bu suçlamaya, birinci kısmını kabul, ikinci kısmını ise reddederek cevap vereceğim. Her şeyden önce, öncül (veya varsayım) ile dogma arasında önemli bir fark vardır. Her öncülün dogma olma zorunluluğu yoktur; fakat inanan kişi inancını araştırma ve inceleme sürecine girmedeği, hatta onun bir öncül olduğunun farkında olmadığı zaman bir öncül bir dogma haline gelebilir.

Bilim adamlarına—ve onların yoldaşları olan naturalist ekole mensup filozoflara—gelince, onların da kendilerine özgü nihaî kabulleri (veya inançları) vardır ve hatta çoğu zaman onlar böyle kabullerinin bulunduğu farkında olmamaları nedeniyle dogmatizm suçlamasını hak etmektedirler. Böylece tencere çaydanlığa 'kara-sın!' demektir.¹ Eğer 'inanç' terimi ile 'ispata veya deneysel tecrübeye dayanan bir delil bulunmaksızın kabul edip inanma'yı kastediyor isek, bu durumda, hem bilim adamları ve hem de yoldaşları olan filozoflar 'inanç'a müracaat edip sığınmaktadırlar. (İnanç = görünmeyen şeylerin² idraki [*vision*], 'Epistle to the Hebrews). Bu tür bir ifade, benim tarafımdan arzu edilen bir paradoks gibi görünebilir. Tabii ki bilim adamlarının, dindar insanların aksine olarak, kabul ettikleri hipotezin lehinde bir takım delillere dayandıkları söylenecektir.³ Kabul! Ancak, bu kez sorun, bir delili neyin oluşturduğunun (neyin bir delil sayılabileceğinin) belirlenip ortaya konulmasıdır. Örneğin, bir teorinin kabul edilmesi konusundaki bilimsel kriter, o teorinin hayal veya his ve duygular yoluyla değil, duyular yoluyla onaylanıp teyit edilmesidir. Ancak, bu sayılanların üçü de, birbirinden farksız olarak, bilinçli tecrübenin türlerinden ibarettirler. Sadece sonuncu tecrübenin (yani, duyu tecrübesinin) aralarından seçilerek delil ile ilişkili görülmesi, verilen bir kararın sonucudur. Şimdi bir de hayalleri ele alalım: Duyu verileri (*sense-data*) ile hayaller arasında öze ilişkin hiçbir fark yoktur. Delil olma yönüyle ilgili bir farkı temellendirmek amacıyla Berkeley, duyu verilerinin, peş peşe gelmek gibi bir düzenlilik gösterdiklerini ve tabiat kanunlarına uyduklarını, fakat hayallerin bu özellikleri göstermediklerini belirtmiştir. Ancak bu ayırım, akmakta olan suyu bir an bile tutamaz. Hayalleri yöneten kanunlar son derece karmaşık ve büyük ölçüde de henüz keşfedilip ortaya çıkarılmamış olmalarına rağmen, hiçbir psikolog, hayallerin görünümünün kanunlar tarafından yönetilmediğini kabul edemez. Rüyalar bile uyanıklık halindeki tecrübelerden daha az olmayan bir düzenliliğe sahiptirler. Berkeley'nin 'tabiat kanunları', duyu yoluyla elde edilen fikirleri yöneten kanunlar olarak tanımlanmaktadırlar; oysa 'duyu yoluyla elde edi-

¹ Yani, bu mesele, bir 'tencere dibin kara, seninki benimkinden kara' meselesidir; çev.

² Bu ifade ile, 'gaybî şeyler' kastedilmektedir; çev.

³ Bu söyleyişte, bilim adamlarının hipotezlerinin bir sorgulamaya tâbi tutulduğu imâ edilmektedir; çev.

len fikirler' de sözü edilen bu kanunlara uyan fikirler olarak tanımlanıyorlar. Dolayısıyla Berkeley, dairesel bir argüman ileri sürmektedir.

Bu noktaya, 'duyular yoluyla tecrübe edilen şeyler, herkeste bulunan ortak şeyler (ortak mülk) olma ayrıcalığına sahip olurken hayal edilen veya hissedilen (duygusal olan) şeyler kişiden kişiye değişmektedir' şeklinde itiraz edilebilecektir. Ancak, bu itirazın temelinde, 'kişilerarası olma'nın, bir verinin kabul edilebilirliği (gerçekliği) için zorunlu bir kriter olduğu varsayımı yatmaktadır. Demokrasi, bütünüün çoğunluğun kararına boyun eğmesinden (ona teslim olmasından) ibarettir. Eğer bilim adamları (veya bilimciler), politikanın demokrasi prensibini kabul etmeyi seçerlerse, bu onların kendilerinin bileceği bir iştir. Ancak, bu, mistik bir kişinin veya bir şairin özel bir idrakinin, bilgi devletinin bir vatandaşı olarak kabul edilmemesi için bir neden olamaz.

Tam bu noktada başka bir temel inanca—yani, duyu tecrübelerimizi kendileriyle paylaşabileceğimiz başka kişilerin var olduğu inancına—dokunuyoruz. ('Kişi' ile, duyu tecrübesi havuzuna katkıda bulunan bir varlığı kastediyorum). İmdi, başka kişilerin varlığına inanmanın lehinde hiçbir kanıt bilmiyorum. Karışıklık doğuran bir başka husus daha var. Ben, duyu verilerimin gerçek olduğunu, 'kişilerarası olma' kriterine dayanarak, yani, bu veriler başka kişilerce de paylaşıldığı için, biliyorum. Bunun bir gerçek olduğunu biliyorum çünkü başka kişiler de bana bunun böyle olduğunu söylüyor. Böylece, meyvenin üzerindeki benim gördüğüm aynı yeşil rengi onların da gördüğünü söylediklerini duyuyorum. Fakat, bu benim duymamın sadece bir *hayal etmeden* ibaret olmadığını, onları gerçekten duyduğumu nereden (nasıl) biliyorum? O bildiren kişilerin seslerini daha başka kimseler de duydular da ondan. Onların böyle söylediğini *gerçekten* duydum çünkü başkaları da ... söylüyor vs. vs.

Bir kaç teorinin duyulara dayanan delil ile uygunluk içinde olması, herkes tarafından bilinen, artık bir klişe haline gelmiş bir durumdur. Bilim adamı, pek çok teori arasından birini seçme durumunda yine başka bir kritere başvurmak zorundadır: Bu kriter, teorilerin karmaşıklığını âdetâ tıraş eden—Occam'ın usturası olarak da bilinen—basitlik ve zariflik kriteridir. Fakat, Occam da kim oluyor ki kendisine tapalım? Modern dünyada artık kralların tanrısal haklarını bile reddediyoruz. Bu karışık metaforu bir tarafa bırakırsak, niçin sadece basit teorilerin doğru olduğunu varsayalım ki? Kozmozun Yaratıcı'sı, pekâlâ tutumsuz ve israfçı biri de olabilir; tıpkı fırça darbelerini pek esirgemeyen bir ressam gibi.

Şurası açıktır ki, sağ duyu, hafızanın güvenilirliğini kabul eder. Bu kadar açık olmamakla birlikte aynı derecede doğru olan bir diğer gerçek, bilimin de aynı şekilde işlediğidir. Descartes daha da ileri gitmiş ve matematiğin bile hafızaya dayandığını iddia etmiştir. Onun da dediği gibi: Matematikteki kanıt çok uzun olduğu zaman, kanıtın tüm basamaklarını aynı anda zihnimde tutamıyorum. Kanıtın daha önceki basamaklarını ispat ettiğim konusunda hafızama güvenmek (ona dayanmak) zorunda kalıyorum. Bu durumda matematiksel inanç, hafızanın güvenilirliği konu-

sunda sağlam kanıt bulunmaksızın kesinlik arzedemez. Descartes bu kanıtı, 'çeşitli zihinsel yeteneklerimizin Tanrı tarafından bize verildiği ve Tanrı'nın bizi kandırma-yacağı'na inanmada buldu.

Diyelim ki bir bilim adamı olarak laboratuvarında bir deneyin sonucunu gözlemliyorum. Fakat (gözlem yapmaya başladığım andan itibaren) zaman ilerliyor; aslında, şu anda laboratuvarı terketmiş bulunuyorum ve artık söz konusu sonucu gözlemlemiyorum. Bunun yerine, artık onu gözlemlediğimi *hatırlıyorum*. Kabaca bilimsel gözlem denilen şeyde hafıza, diğer faktörlerin tümünden daha büyük bir rol oynamaktadır. Gözlemler, hatırlanan gözlemlerden ibarettir. Buna rağmen haydi hafızasının zayıflığından endişelenen bir bilim adamının, elde ettiği (gözlemlediği) sonuçları bir kağıt üzerine not ettiğini varsayalım. Bu durumda o, yazılı bilgilere dayanacaktır. Ancak, bilim adamımız, bu kez de o bilgileri kendisinin not ettiğini hatırlamak zorundadır. Aksi halde bu, onu işletmek amacıyla (arkadaşları tarafından) oynanmış bir oyun ya da bir şaka olabilecektir.

Az önce belirtildiği gibi, Descartes, hafızaya olan güvenini, kandırmayan bir Tanrı'ya müracaatla haklılık kazandırmıştı. Başka filozoflar, hafızaya olan güveni, onun ortaya koyduğu (açıkladığı) şeylerde bir uyum ve örtüşmenin bulunduğunu belirtmek suretiyle haklılık kazandırmaktadırlar. Hafızaya güvenmenin haklılığı konusundaki bu çabaların geçerliliğine itiraz edersesine bir tartışmaya girecek değilim. Benim burada belirtmek istediğim şey, oldukça basit olan şu husustur: Bütün bunlara rağmen kişi, hâlâ, söz konusu haklılığın ispat edildiğini veya hafızanın güvenilir olduğu konusundaki kanıtı *hatırlamak* zorundadır. Bu şekilde hatırlamak suretiyle, kişi, hafızaya güvenmenin haklılığını ispat etmekle uğraşırken bile (hafızasına olan bu güvenini kullanmakta ve) hafızasına zaten güveniyor durumuna düşmektedir. Burada biri çıkıp da şöyle diyebilir: 'Ben geçmişte (yani, şimdiye kadar) hafızaya güvendim ve bunun işlediğini (doğru olduğunu, beni yanıltmadığını) gördüm'. Çok güzel söylüyorsunuz; ancak, kişi, bu durumda bile hâlâ geçmişte 'hafızaya olan güveni'nin işlemiş olduğunu *hatırlamak*⁴ zorundadır.

Burada sözü edilen 'geçmişe müracaat', tümevarım prensibine yapılan bir müracaatı içermektedir. Bilim, bu prensibe dayanarak genellemelerini yapar ve kanunlar formüle eder. Ancak, Hume'un da kesin olarak ispat ettiği gibi, bu prensip, haklılığı hiçbir kanıt ile gösterilemeyen bir prensiptir. Hume, bu prensibe, 'alışkanlık' adını verdi; ben ise 'öncül' diyeceğim. Profesör Kennedy, profesör H. Richard Niebuhr'a verdiği cevapta, bilim adamlarının, "kendi araştırma metotlarının onlara pek çok problemi çözme imkanı sağlayacağına *sadece inandıklarını*⁵" söyler ve ifa-

⁴ İtalikleştirme bana aittir; çev.

⁵ İtalikleştirme bana aittir; çev.

delerini şöyle sonuçlandırır: "Bu inanç, Pascal'a ait olan 'kalbin gözü (veya aklı, idraki)' kavramına bağlı değildir. ... Bu, geçmişteki başarılar üzerine temellendirilen bir garanti (veya teminat) dir." Fakat, sayın Kennedy, geçmişteki başarıların gerçekleşmesinin, geleceğe ait bir başarı beklentisini haklı çıkaracağını nereden biliyor ki? Tabii ki o, burada, tümevarım prensibini varsayıyor da ondan.

Bazı pozitivistler, bir şekilde Hume'u yeniden gündeme getirip, yeni bir görünüm içinde tekrar sunuyorlar. Bunlardan biri olan Von Mises, (Hume'un tümevarım anlayışına işaret ederek) şöyle yazıyor: "Bu önermelerin tamamının, şimdiye kadar gözlemlenmiş olan araştırma şekillerinden ibaret oldukları düşünülmektedir. ... Biz, öncelikli olarak, bilimsel aktivitenin kendine özgü özelliklerinin tasvirini yapmaya çalışıyoruz."

Ben bu ifadelerle, 'tümevarım kurallarının, bilim adamının izleyeceği yolun kuralları olduğu'nun kastedildiğini düşünüyorum. Bilim adamı, arabasını sağ şerit üzerinde kullanmaktadır; ancak, o zaman Hıristiyan'ın (veya dindarın) da kendine özgü başka kurallara sahip olma hakkı vardır—yani, o da arabasını sol şerit üzerinde kullanacaktır. Bilim topluluğu (veya kabilesi, *scientific tribe*), kendine özgü âdet, gelenek ve göreneklere sahiptir (ki bunlar, Hume'un 'alışkanlıklar' dediği şeylerdir); başka topluluklar da kendilerine özgü başka âdet, gelenek ve göreneklere sahiptirler. Örneğin, Polinezyalı yerliler, belli bazı olayları, kötü göze⁶ atıfta bulunmak suretiyle açıklarlar. Onların otorite olarak kabul ettiği kişi bir bilim adamı değil, (tabii ve bitkisel ilaçlarla uğraşan) bir doktordur. Von Mises, bilimsel aktivitenin kendine özgü karakteristiklerini tasvir ediyor; bir animistin aktivitesinin tasviri ise farklı bir şeydir, hepsi o kadar.

Ancak, bu yaklaşıma karşı çıkan kişi, gayet tabii olarak bilimin bir sihirbazlık olmadığını söyleyebilir. Aslında bu, doğru fakat herkes tarafından bilinen klişe bir ifadedir. Din de bilim ile aynı şey değildir. Fakat, biri kalkar da gerçeği sadece ve sadece bilimin ortaya koyabileceği (sadece onun ilham edebileceği) iddiasında bulunursa, o zaman, bizim bu kişiye karşı çıkma, onunla bu iddiayı tartışma ve ona meydan okuma (*challenge*) hakkımız vardır: "Siz, hangi hakla kalkıyor ve bilginin sadece bilimsel kriterlere uygunluk yoluyla elde edilebileceğini varsayabiliyorsunuz?" Bilgiyi (*knowledge*) bilim (*science*) ile eşit ve aynı gören bir ifade tarzı, kabul görmeyen bir öncül (veya varsayım)dür, ve dolayısıyla bir *dogmadan*⁷ ibarettir.

Buraya kadarki incelemelerden, bilimdeki en temel kabullerin, 'bilimin işleyiş prosedürü' ve 'amaçlanan bir inancın kabul edilebilirliği konusundaki bilimsel kriter' ile ilgili olduğu, zannediyorum farkedilmiştir. Dolayısıyla şu anda biz, profesör

⁶ Bu ifadeyle anlatılmak istenen şey, halkımız arasında 'nazar' olarak bilinen şeydir; çev.

⁷ İtaliçleştirme bana aittir; çev.

Hick'in 'daire' kavramına eskisinden daha güçlü bir şekilde geri dönmek durumundayız. Ortada, bilimsel inanca sahip olanların, bilimciler topluluğunun (veya kabilesinin), meydana getirdiği bir daire vardır. Bilim adamlarının (veya bilimcilerin), bir davranışın akli ve entelektüel olup olmadığını kendisiyle belirledikleri kendilerine özgü âdetleri, ahlâkî gelenek ve değer sistemleri vardır. İmdi, şunu da biliyoruz ki, bir pozitivist göre, ahlâkî içerikli bir cümle, (gerçeği ifade eden) bir önerme veya bildirme olmayıp bir tavsiyeden ibarettir. Bilim denilen şey, ahlâkın bir kısım ya da bölümü (*department*) olması hasebiyle, bilimsel cümleler de bir takım tavsiyelerden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, benim topluluğum (kabilem) da başka bir şekilde tavsiyede bulunabilir.

Eğer pozitivist kişi, bir pragmatist görünümü içine girer (bir pragmatist kostümü giyer) ve bilimin işlediğini (iş gördüğünü, işe yaradığını) ileri sürerse, o zaman o, 'hangi amaca yönelik olarak işler' sorusuna cevap vermelidir. Başarıya ulaşmak için mi, kurtuluşa ermek için mi, bu hayatta mı yoksa gelecek hayatta mı kurtuluşa ermek için işe yarar? Her pragmatik yaklaşım, ne tür şeylerin değerli olduğu ile ilgili bir teoriyi varsayar ve onu esas alır. Bu türden olarak, bilim, öngörü veya önceden tahmin etmenin değerli bir şey olduğunu varsayar ve bunu esas alır. (Ancak, önceden tahmin edilecek bir geleceğin 'gerçekten' var olduğunu nasıl ve nereden biliyoruz ki?) Böylece, bilim adamının kendi tercihleri vardır ve o onları esas alır; tercih ise bir şeye karşı duyulan bir *his* ve *duygudan* ibarettir. Platon, akıldan ziyade his ve duygulara dayandıkları gerekçesiyle, İdeal Devlet'inde şairlere yer vermemiştir (onları dışarıda tutmuştur). Daha sonra, sırası gelince, ontolojisinin duygu ve hislerin ifadesinden ibaret olduğu gerekçesiyle—pozitivistler bunun böyle olduğunu iddia etmektedirler—bilgi ile ilgili düşüncelerin oluşturduğu İdeal Devlet'te pozitivistler de Platon'a yer vermiyorlar. İmdi, pozitivistler kendileri de bilgi ile ilgili düşüncelerin dışında bırakılmalıdırlar çünkü onların kendi kriterleri de duygu ve hislerin ifadesinden ibarettir.

Şimdi tekrar tümevarıma dönelim. Bilim adamı (veya bilimci), 'açıklama' prensibinin evrensel bir uygulanabilirliğe sahip olduğunu varsayıyor (ya da kabul ediyor). Örneğin, varsayalım ki bilim adamı açıklanamayan (açıklanması mümkün olmayan) bir veri ile karşılaştı; o zaman o diyecek mi ki: İşte karşımızda son derece irrasyonel bir gerçek? Tabii ki, hayır. Bunun yerine, o, şöyle diyecektir: Bana (veya benden sonra gelecek bilim adamlarına) biraz zaman tanıyınız, göreceksiniz ki bunun açıklaması bulunacaktır. Bir Hıristiyan (veya dindar) da, aynı şekilde, insanlığın perişan durumu ile karşılaştığında şöyle der: Tanrı iyidir (iyileri sever) ve uzun—çok uzun—vâdede her şey normale ve iyiye dönecektir. Eyüp Peygamber (İncil'de) şöyle der: O (Tanrı) beni mahvedip öldürse de—buna rağmen—ben hâlâ O'na inanıp güveneceğim. Aynı şekilde, bilim adamı da şöyle der: Gerçekler benim beklentilerimi mahvedip öldürse de—buna rağmen—ben yine de prensiplerime inanıp güveneceğim. Hem Hıristiyan (veya dindar) ve hem de bilim adamı, (bunların ikisi de), sadece delilin bulunmamasına rağmen değil, bilakis delilin zıddına olarak (or-

tadaki delile rağmen) inandıkları şeyin arkasında durmak (ve onu desteklemek) istemektedirler. İlginç olan husus, her ikisinin de aynı şeyi söylüyor olmaları: Evrenin nizam ve intizamı (*Cosmos*) bizi yanıltmayacaktır.

Sonuç olarak, yanlış anlaşılmadan kaçınmak için görüşlerimi biraz daha açıklama gereği duyuyorum. Ben, 'bir inanç bir varsayımdan ibaret olduğu için bilgisel değerden yoksundur' demek istemiyorum. Ben, 'bilimin öncülleri veya Hıristiyanlığın öncülleri doğru değildir veya bilgi değildir' de demek istemiyorum. Bir pozitivist olmadığım için bilimsel inancın kriterini 'bir âdet ve gelenek', 'bir davranış tarzı' olarak da görmüyorum. Ben, bilimin kriterinin geçerli olduğuna ve bilimsel önermelerden oluşan yapının (yaklaşık olarak) doğru olduğuna inanıyorum. Aynı şekilde ben, bizim geçici ve sonlu insanlar olduğumuz gerçeğini düşünerek, Hıristiyan doktrinini oluşturan yapının da yine bir dereceye kadar doğru olduğuna inanıyorum. Ancak, bir taraftan bilimin akılla ilgili bir mesele olduğunu söylerken diğer taraftan Hıristiyan öğretisinin inançla ilgili bir mesele olduğunu söylemek saçmalaktır. Bunların her ikisi de kendilerine ait temel inanç ve kabullere sahiptirler ve ikisi de bu temeller üzerine rasyonel bir yapı kurma gayreti içindedirler. Bir yandan bilimin manevî ve ruhî açıdan namuslu ve temiz olduğunu ilan edip dururken diğer yandan Hıristiyanlığı dogmatizm ile suçlamak bence saçmalaktır. Okuyucuya Whitehead'ın şu ifadelerini hatırlatmak isterim: "Bilim, kökleri geç dönem Rönesans'ının tarihi isyanında olan (ve böylece uyandırdığı) ilk izleniminden hiçbir zaman kurtulamamıştır. O, daima, 'naif bir inanç üzerine temellenmiş bulunan ve ağırlıklı olarak antirasyonalist olan bir hareket' hüviyetiyle varlığını sürdürülmüştür." Bir kaç yüzyıl geriye, Orta Çağ'a bakıp, onların Gotikvârî inceliklerle formüle ettikleri Hıristiyanlığı gördüğümüzde, bu ifadelerin nihaî olarak inanca dayandığını ve onların argümanlarının sadece bu dini zaten kabullenmiş kişileri ikna edebilecek olduğunu gözlemlemek, bu gün bizim için oldukça kolay bir iştir. Fakat, bilim, zamanımıza ait bir olay ve devamlı genişleme (yayıma) gösteren bir hareket olması nedeniyle onun sınırlarının farkına varmak ve onun da kendine özgü olan bir takım temellendirilmemiş temel inançlara sahip olduğunu görüp anlamak daha zor bir iştir. Günümüzün en büyük entelektüel gücü olarak bilim, ezici bir çoğunlukla galip gelme ve dolayısıyla, bilimsel fikirler için ileri sürülen kanıtların sadece bilimi zaten kabul etmiş kişileri ikna edebilecek nitelikte olduğu gerçeğini görmemize engel olma eğilimi göstermektedir. Öyle zannediyorum ki bütün bunlar, bir zaman sonra ortaya çıkacak olan bilimötesi devir (*metascientific epoch*) insanları tarafından çok daha açık bir şekilde görülecektir.

Ancak (şunu da belirtmek gerekir ki) hem bilim ve hem de Hıristiyanlığın bir takım varsayımlar üzerine kurulduğunu ispat etmek, tek başına yeterli değildir. Bir ifadeye, 'inanç konusu' veya 'sadece inanılması gereken bir husus' etiketini vurmak, düşünce sahnesine serbestçe girmeleri için bir takım batıl inançlara ve hurâfelere bilet vermek anlamına gelmemelidir. O zaman da, doğru inancı yanlış inançtan—Kutsal Kitap'ta, sahte peygamberlere karşı uyarıldığımız esnada sözü edilen batıl

inançtan—ayırma problemi karşımıza çıkacaktır. Sihirbazlık, bir yandan bilimin, diğer yandan da Hıristiyanlığın koridorlarının dışında tutulmalıdır. İyiyi kötüden, doğru inancı yanlış inançtan, bilimi bilim karşıtı (*antiscience*) olandan ve doğru olan dini yanlış olan dinden nasıl ayırdedeceğiz? İşte karşımızda çözülmeyi bekleyen bir problem! Ancak bu problem, bu makalenin çözmeyi amaçladığı problem değil.